

Els romanistes abans i després del Congrés de 1906

Antoni M. Badia i Margarit

1. La romanística s'estableix, reflexiona i classifica

Com és sabut, l'atenció a les llengües romàniques com a objectiu científic començà cap al darrer terç del segle XIX, en el clima creat pels neogramàtics. La immensa majoria de les llengües d'Europa descansaven en un origen comú i reberen el nom de llengües *indogermàniques* (o també *indoeuropees*). Conseqüència: la mena de lingüística que clouria el mil vuit-cents i miraria vers l'avenir seria la *gramàtica històrica*. Per la seva banda, el llatí féu el pont cap a les llengües que, en el decurs del temps, n'havien derivat i es deien *romàniques* o *neollatines*. Aviat s'emanciparien del marc de la filologia clàssica i, sense trigar, es constituïrien en una nova disciplina científica, la *filologia romànica*, destinada a tenir un paper important en les ciències del llenguatge. No cal dir que es tractava de llengües reconegudes, ensenyades i investigades: d'antuvi, les grans llengües, corresponents a estats polítics acreditats, quedaven reafirmades: el *portuguès*, el *castellà* (o *espanyol*), el *francès*, l'*italià*, el *romanès*; de la resta, hi hauria molt a dir; dos exemples: *a*) una llengua (el *sard*) ostentava el nom amb què el seu domini territorial era identificat (l'illa de *Sardenya*), mentre que *b*) una altra llengua (la sèrie de parlars alpins) es perdia en múltiples referències (per l'estructura, per la nomenclatura, per la localització geogràfica): el *retoromànic* o *romanx*, l'*en-*

gadinès o *ladí*, el *friülà*, etc.), però ambdues (el *sard* i el *rètic*) aleshores restaven imprecises o mal classificades; per la seva banda, el *provençal* (dit avui sobretot *occità*) se salvava com a llengua, per la prestigiosa literatura trobadoresca medieval. Etcètera.

Ara bé, quina actitud adoptaven els romanistes envers el català? Ningú no en negava l'existència, però, per a ésser presa en consideració com a entitat singular no subordinada a una altra llengua amb cara i ulls, la llengua catalana ensopegava amb tres obstacles: 1) la seva gran afinitat estructural i lexicogràfica amb l'occità (ben evident), acrescuda aleshores perquè aquells romanistes es fixaven molt en els textos medievals (de quan els mateixos poetes catalans escrivien en provençal); 2) un nombre bastant significatiu de trets idiomàtics que la relacionaven amb les llengües i els parlars de la península Ibèrica (i que superaven els que es podien atribuir al simple veïnatge geogràfic), i 3) la seva manca de sobirania política que, vista de fora estant, la lligava al món lingüístic espanyol (en certs grups de vocabulari, en la modalitat un dia anomenada alta, en el funcionament administratiu, en l'ensenyament i en d'altres ocasions). Que el català fos l'única llengua del Principat d'Andorra, per exemple, no els deia res. Aquests tres obstacles (sobretot el darrer) han marcat la llengua catalana en tota la seva història i ni avui no se n'ha pogut desempallegar del tot (cf. la fi del § 5).

Tanmateix, la veritat és que la nostra llengua sempre ha tingut una bona estrella que, en maltempsades crítiques, li ha fet costat i l'ha ajudada a tirar endavant. Ho anirem veient. D'antuvi, Friedrich Diez (1794-1876) es féu present en la naixent romanística amb la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836). Era la primera obra de conjunt en la disciplina i això tradicionalment ha fet, del seu autor, el fundador de la lingüística romànica. Goso dir que ell mateix proposà una veritable dialèctica sobre el *nombre* d'aquesta mena de llengües (que, segons com, serien a l'entorn de mitja dotzena i, segons com, la depassarien en unes quantes unitats, una de les quals podia correspondre a la nostra llengua catalana). I qui ho diu respecte al *nombre* de les llengües, també hi veu una dialèctica pel que fa a llur *qualitat estructural* (llengües contra dialectes) i a llur *categoria política* (llengües estatals *vs.* llengües de territoris no sobirans).

Penso que la clau d'aquestes contradiccions aparents rau en el fet que Diez devia imaginar dues vies per a confirmar la llatinitat innata de les llengües romàniques. – *a*) La manera més còmoda era de reconèixer, com a tals, les que ja havien nascut encaixades en uns països identificats per llur nom geogràfic (com *França*, per exemple), pel gentilici dels seus habitants (els *francesos*); en fi, per la mateixa llengua que s'hi havia plasmat (el *francès*). En conseqüència, hom tendia fàcilment a considerar llengües romàniques per excel·lència les pròpies dels països concrets al·ludits (seria el cas del portuguès, el castellà o espanyol, el francès, l'italià i el romanès) tot afegint-hi el ja esmentat provençal. Total: *sis* llengües romàniques. – *b*) Una altra manera de fixar-ne la genuïnitat (potser no tan còmoda, però més estimulante per a la gent jove que la primera) era l'experiència dels qui (per professió o per vocació) «descobrien» (diguem-ho així) nous parlars que, bé que no fruiessin d'una estructura política prou reconeguda (com el

sard, els parlars alpins, el dàlmata o, si voleu, el català), no era dubtós que pertanyien al món romànic. Davant tals realitats, aquests romanistes eixerits feien créixer el nombre de les llengües romàniques, car, a les universalment reconegudes mitjançant la manera *a*) (*sís* llengües), se n'hi afegien algunes més (*dues, tres o quatre*), gràcies a la manera *b*), com a resultat de les recerques particulars dels qui anaven obrint nous camins dins la Romània i per a la romanística.

L'argumentació dialèctica de Friedrich Diez dóna raó dels seus dos recomptes de llengües romàniques: *a*) que el català quedés exclòs de la sabuda mitja dotzena que tothom assumia, i *b*) que la nostra llengua ja fos reconeguda (i àdhuc qualificada de «llengua») pel primer romanista, a la segona edició de la seva gramàtica romànica (1856), en la qual la bona estrella protectora del català ja en féu una de les seves. En efecte, Diez hi escriví (i tradueixo): «La *llengua* catalana, ja que així es pot ben anomenar la que s'estén per les terres de l'est d'Espanya, com a les Illes [Balears] i a la província francesa del Rosselló, té amb el provençal una relació que no és pròpiament de dialecte, sinó més aviat la d'un *idioma independent*, baldament hi estigui íntimament emparentat». «Això són paraules d'or!», s'exclamava amb joia Eva Seifert, vuitanta anys més tard (1936): «Das sind goldene Wörter, und sie haben ihre Früchte getragen», unes paraules que no deixarien de llevar fruit, com ho prova que avui el català és reconegut per tot arreu com a llengua. Friedrich Diez fou el veritable precursor dels estudis de català, a Alemanya i a tot arreu.

Acostem-nos més al Congrés de 1906. No solament en el temps, sinó també en el tema de la llengua catalana. La filologia romànica, tan eficaçment conduïda pels alemanys, i expandida amb èxit entre col·legues de pertot, sense trigar féu créixer una magnífica florida bibliogràfica. En general, els romanistes se sentien atrets per tots els parlars romànics dels quals els arribaven notícies, i ara penso sobretot en els qui no es preocupaven gaire de si eren llengües de debò o només dialectes, perquè ells eren historicistes i el que els interessava eren l'etimologia dels mots i els processos evolutius que els havien dut del llatí a les formes romàniques derivades. Encara no existia la sociolingüística (que hauria pogut jerarquitzar entre llengües de gran ús, llengües corrents, dialectes i parlars locals), la recerca es limitava a la gramàtica històrica, la dialectologia i la toponímia, i aquells investigadors s'aplicaven als parlars romànics, sense parar esment en llur categoria social o política.

Ben aviat l'esponerosa romanística alemanya pogué oferir dues obres valuoses, decisives i tot, a la jove filologia romànica (i, per tant, també a la catalana). Ambdues daten de les acaballes del segle XIX i ambdues, fent seu el doble patró establert per Friedrich Diez, conjuminen, com ho he insinuat, la Romània de mitja dotzena de llengües i les altres que hom hi havia anat incrementant.

1) La primera, el *Grundriss der romanischen Philologie*, una enciclopèdia sobre les llengües i les literatures romàniques, dirigida per Gustav Gröber i realitzada per bons especialistes de cada llengua. La publicació se n'inicià el 1888, amb el volum de llengües, i entre la reques-

ta de què el llibre fou objecte i l'opció de millorar-ne el contingut, aviat calgué fer-ne una segona edició, que aparegué entre 1904 i 1906. Remarquem que l'empresa no era reservada a romanistes germànics (alemanys, suïssos, austríacs, etc.), sinó que quedava oberta a col·laboradors d'altres països, també, naturalment, els romànics. Per cert, no havent aconseguit de trobar ningú de casa nostra que li semblés idoni per a fer-ho, Gröber encarregà el capítol «Das Catalanische» del *Grundriss* a Alfred Morel-Fatio (Versalles), que ja redactava també el capítol de literatura catalana en el volum de «Literatures» de l'obra (cosa que el dugué a accentuar la fesomia provençalitzant del català en el capítol de llengua). El 1904, amb vista a la segona edició de l'obra, fou el mateix Morel-Fatio qui recomanà a Gröber que el text sobre llengua catalana fos reprès i millorat per Jean-Joseph Saroihandy (Versalles), qui havia adquirit una bona coneixença directa dels parlars catalans i aragonesos del Pirineu i tenyí el primitiu text de Morel-Fatio d'un color més iberoromànic. Gustav Gröber i els seus col·laboradors eren, doncs, gent oberta quant a persones, temes i mètodes.

2) La segona obra que volia assenyalar és la ingent *Grammatik der romanischen Sprachen / Grammaire des langues romanes* de Wilhelm Meyer-Lübke, tres volums, publicats simultàniament en alemany i en francès (1890-1900). En aquesta gramàtica, Meyer-Lübke se'ns presenta com havent-se fet un pla de treball rígid, al qual se subjecta volgudament ell mateix. S'hi mostra dur (i intransigent i tot) pel que fa al català com a llengua *per se*, en part per una mentalitat que l'inclinava a prioritzar l'atenció a les «grans llengües», en part perquè d'aquestes hom disposava d'informació documental i textual més abundosa que dels parlars d'abast demogràfic reduït, en part, encara, perquè Meyer-Lübke no havia estudiat a fons les vicissituds històriques de la formació de la llengua catalana en la decisiva època carolíngia. A la introducció de l'obra, ell mateix es fa ressò de les «sis llengües romàniques» del primer Diez (1836), però silencia l'actitud oberta d'aquest quan presenta el català com un *idioma independent* en la segona edició de la gramàtica (1856). Al contrari, lamento de veure'm obligat a repetir una frase molt coneguda de Meyer-Lübke (i tan compromesa com coneguda), quan diu que «le catalan, qui n'est qu'un dialecte provençal transporté en Espagne au VIIIème siècle, pénètre de plus en plus vers le Sud pendant la lutte des Rois d'Aragon contre les Arabes». D'altra banda, malgrat ésser un insigne comparatista, en rigor Meyer-Lübke no féu una gramàtica romànica comparada, sinó més aviat una suma de gramàtiques, si volem dir-ho així, ensems descriptives i històriques, de les diferents llengües romàniques. No hi falten, és clar, referències al català. Una cosa que crida l'atenció del lector modern és que sovint retreu fets més tost secundaris dins l'estructura del català, mentre que diríeu que n'ignora d'altres de més fonamentals. Ben mirat, però, no se n'ocupa gaire, del català. Altrament, les informacions i els comentaris que hi dedica semblen decreïxer de cada volum al següent (més abundosos quant a la fonètica, acaben essent escassos, rars i tot, quan es tracta de la sintaxi). Ara bé, a desgrat de les reserves exposades, vull fer constar que la romanística tingué una infància feliç, gràcies a Friedrich Diez, Gustav Gröber i Wilhelm Meyer-Lübke i a l'excel·lent resposta que aquestes tres iniciatives personals obtin-

gueren de la resta de l'Europa culta i professional. En poc temps la filologia romànica es convertí en una de les disciplines més afortunades i més prestigioses entre les ciències del llenguatge. Hem de reconèixer, emperò, que el prestigi de què fruïa Meyer-Lübke pesà molt, durant generacions, contra la consideració del català com a llengua estructuralment independent del provençal, malgrat que ell mateix un dia arribaria honestament a canviar d'opinió (cf. § 4).

Per raons d'espai i de temps, m'he vist obligat a concentrar la meua atenció als dos principals angles de visió sobre la llengua catalana per part dels romanistes germànics del tombant de segle: Gröber i Meyer-Lübke. A l'època, eren nombrosos els romanistes germànics que també s'ocupaven de català. Podríem fer-ne una llista ben llarga, que, emperò, ara no farem. Tampoc no voldria exagerar el pes dels romanistes d'expressió alemanya. Que ells, que es miraven la romanística de fora estant, foren decisius en la concepció de la matèria i en l'elaboració de les metodologies, tots ho sabem. També sabem que les relacions entre romanistes «germànics» i «romànics» no solament eren òptimes, sinó que uns i altres col·laboraven en temes i en objectius d'interès comú. En aquesta línia, no es feren esperar filòlegs i lingüistes que foren romanistes brillants, que gaudiren d'un reconegut renom i que no pertanyien a la romanística germànica. També ací ens abstindrem de fer-ne una llista, que tampoc no seria breu.

Comptàvem, doncs, amb nombrosos romanistes (germànics i no germànics), que, de prop o de lluny, coneixien i tractaven la llengua catalana. Però haig d'afegir-hi una menció global de les joves fornades, ara de terres germàniques, que s'anaven incorporant any rere any a les feines universitàries i que combinaven l'heretatge rebut dels mestres amb llurs pròpies inquietuds. La categoria professional dels anomenats *Privatdozenten* (que veien lligada llur sort a la preparació en la matèria i a la traça amb què l'exposaven als estudiants) feien que el professorat jove se sentís estimulat a investigar, a publicar i a ensenyar. Bernhard Schädel en fou una mostra característica, ben comparable a la de nombrosos col·legues seus que també s'ocupaven de la lingüística catalana, com Fritz Holle, J. Hadwiger, Martin Niepage i d'altres, grup al qual s'afegí Jean Saroihandy, filòleg jove i catalanòfil. Tots ells, amics de mossèn Alcover i col·laboradors entusiastes i incondicionals del Congrés de la Llengua que hom preparava a Barcelona. Lògicament aquests nouvinguts se sentien molt atrets pels parlars que no figuraven entre les «sis llengües indiscutibles» (ja al·ludides ací), i anaven a la cerca de temes menys coneguts i més seductors. El català n'havia d'ésser el gran beneficiari.

2. Els catalans, conscients de la realitat, hi prenen les cartes

Sens dubte, més d'un lector, en veure el títol d'aquest paràgraf, deuen haver pensat que m'aparto del tema de la conferència. Si més no, haig d'aclarir per què ara hi barrejo els catalans engatjats amb la llengua. La meua idea, prou coneguda, és que en qüestions referents a

la vida de la llengua, element clau de la nostra identitat, erudits i poble culte sempre van de concert. En les èpoques incertes del segle XIX, els presumptes responsables de la codificació sabien que comptarien amb el suport incondicional de la societat i que aquesta se sentiria ben representada per ells. Però hi havia més, encara. No tot s'acabava amb les polèmiques al·ludides. A les universitats i a les institucions de casa nostra no mancaven erudits que es formaven científicament i podien tractar-se amb col·legues de fronteres enllà. Ho redueixo a quatre noms significatius: Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), Tomàs Forteza i Cortès (1838-1898), Pompeu Fabra (1868-1948) i Lluís Fullana i Mira (1872-1948).

Per tant, quan parlem de l'entorn de 1900 no seria lícit d'*oposar* la romanística europea a la campanya popular per l'ortografia catalana, com dos moviments incapaços de dialogar. No: hom arribava a un punt dolç on *concorrien* uns romanistes estrangers interessats per la llengua catalana i uns estudiosos catalans desitjosos de fer-se amb col·legues forasters. Tot estava a punt perquè una interlocució entre ambdós vessants fos fecunda i profitosa. Cap desert ni cap abisme no separaven romanistes europeus afectats de catalanofília i catalans llançats a dignificar la llengua pròpia, seguint, els uns i els altres, les petjades de la nova romanística. Ja existia i era practicada una veritable interlocució. D'ací que el Congrés fos preparat mirant tant envers la romanística europea (interessada pel català) com envers la catalanística autòctona (interessada per les metodologies foranes).

3. De les vigílies a l'endemà del Congrés

Quan parlo de les vigílies del Congrés de la Llengua, no em refereixo a l'organització ni al desenvolupament d'aquelles notòries jornades. No és aquest l'objectiu de la meua comesa d'avui. Més aviat miraré de no perdre el fil que enllaça les persones que modelaven la romanística catalana, part de dins (com Pompeu Fabra i mossèn Alcover) i part de fora (com els que hi vingueren a assajar temes i mètodes). A començos del segle XX, dins el domini lingüístic català, *a*) havien anat sorgint lingüistes i filòlegs acreditats i relacionats amb col·legues estrangers (§ 2), *b*) els vells afanys populars per resoldre la qüestió ortogràfica i gramatical havien adquirit un to seriós que feia pressentir una solució coherent (i tothom hi intuïa, al darrere, Pompeu Fabra) i *c*) una nova i inesperada crida per un diccionari *total* de la llengua havia suscitat unes expectatives que permetien d'esperar molt a l'hora de refer la llengua que tant ho necessitava (i tothom hi veia, al davant, mossèn Alcover). Així, Fabra i Alcover esdevingueren dues figures emblemàtiques de l'època que s'iniciava i que romangueren lligades per sempre més a la història de la llengua catalana. Precisem: tots dos restaren més lligats a la història que no pas entre ells. Ni per llur vida, ni per llur formació professional, ni per llur manera d'ésser i de comportar-se, Pompeu Fabra i mossèn Alcover no podien entendre's. I no s'entengueren. Però el Congrés no en sortí malparat. D'entrada, Alcover volia un Congrés que,

ultra científic, fos bulliciós; Fabra el desitjava científic, però silenciós. La discrepància atenyia també els temes d'estudi que hom escolliria, les persones que els exposarien i la manera de tractar-los. Alcover encarregà les ponències al seu gust (i no n'atribuí cap a Fabra), però aquest, per la seva condició de congressista, podia presentar (i de fet presentà) comunicacions i esmenes de gran valor. Cosa arriscada era que tots els textos eren sotmesos a votació no ponderada, de manera que decisions greus sobre la llengua podien quedar a mercè de gent profana o no prou entesa. Per fortuna, baldament hom publicà les conclusions de les ponències i els resultats de les votacions, ningú no havia previst cap procediment que pogués canalitzar els acords del Congrés vers disposicions de compliment obligat (ni tan sols recomanat), ni cap organisme existent tenia capacitat legal o moral d'assumir-ho per a dur-ho a la pràctica. La presumpta doctrina gramatical i lingüística del Congrés quedà reduïda al magnífic aplec de treballs que ompliren l'al·ludit llibre d'actes (aparegut el 1908). Ara bé, és cert que tota la feina feta obligava moralment a qui tirés endavant l'endegament de la llengua a tenir-ho molt en compte, com a exponent que era de la voluntat popular. Aquest fou el gran èxit del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. L'esdeveniment fou un testimoni excepcional, a parer meu només assolible en un país com el nostre, sempre atent i apassionat per la sort de la seva llengua. I, pel que fa als seus dos grans protagonistes, crec (i no és la primera vegada que ho dic) que el Congrés de 1906 fou ensems la consagració popular de mossèn Alcover i la revelació pública de Pompeu Fabra.

Passem a l'endemà del Congrés. És clar que la cosa més important que se'n pogué dir, tan bon punt aquest fou clausurat, era que el projecte s'havia convertit en una superba realitat, obtinguda gràcies al seny i a l'entusiasme de tots els qui hi havien pres part. Ho confirmà, tot just passats dos anys, l'esperada edició del llibre d'actes corresponent (amb tots els seus discursos, ponències, comunicacions, esmenes i votacions). En realitat, però, en al·ludir ara a l'endemà del Congrés, en rigor torno al tema central de la conferència i, per tant, haig d'escometre'n la segona meitat: «com es comportaren els romanistes amb el català, de resultes del venturós desenllaç del Congrés?». I, atès que en parlem en la commemoració del centenari: «com s'hi han comportat després i com s'hi comporten, encara avui mateix, els romanistes?». L'endemà immediat del Congrés de la Llengua Catalana pot ésser examinat des de tres angles de visió: *a)* d'antuvi, la situació i la vida de la llengua a casa nostra; *b)* en segon lloc, el paper que assumí el català en la romanística europea, i, *c)* per fi, la presència i l'actuació a Alemanya dels tres becaris de la Diputació de Barcelona. Com veurem, Bernhard Schädel no fou aliè a cap de les tres situacions al·luides.

a) Pel que fa, doncs, al català dins el seu domini lingüístic, un veritable esdeveniment fou la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), de moment al si de la Diputació de Barcelona (després integrat a la Mancomunitat de Catalunya), pel seu preclar president Enric Prat de la Riba. No hem de posar en dubte que Prat, que seguí amb interès el desenvolupament del

Congrés de la Llengua (del qual era membre honorari i en el qual presentà una comunicació intitulada «Importància de la llengua dins del concepte de la nacionalitat»), s'assabentà de la proposta que hi féu Schädél de crear un Institut de la Llengua. En tot cas, si aquest s'hagués fet il·lusions de dirigir-hi un atles, hagué de renunciar-hi. Recordem la importància transcendent que l'Institut d'Estudis Catalans havia de tenir, tingué (i té encara avui) en l'establiment de la normativa, en la normalització i en la dignificació de la llengua catalana.

b) On sí que la intervenció de Schädél es tornà decisiva per a la promoció i el prestigi de la llengua catalana en el món de la romanística, fou en la creació de la Société Internationale de Dialectologie Romane, fundada l'any 1909, amb seu a Brussel·les. Aquesta associació fou una obra personal de Schädél i la persona que l'ajudà a muntar-la era Saroihandy, l'investigador dels parlars del Pirineu, coautor de l'article «Das Catalanische» del *Grundriss* de Gröber (cf. § 1) i autor d'una comunicació presentada al Congrés de la Llengua Catalana; ambdós, amics en cos i ànima de mossèn Alcover, i no menys amics de la llengua catalana. Què no farien per ella? Alcover ocupà càrrecs rellevants en la novella Société, hi representava el català, hi dirigí el *Bulletin* i n'hi ha prou de fullejar els volums del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC) de Palma d'aquells anys (1909-1914) per adonar-se de la reputació que s'hi havia guanyat la llengua catalana. Un període paradisiac que assegurà a la nostra llengua una popularitat poc abans imprevisible. Un paradís, emperò, que a l'estiu de 1914 es transformà en un avn on els canons prengueren la paraula, i les armes s'imposaren a les lletres. La Société de Schädél i de Saroihandy desaparegué del mapa.

c) La comunicació de Schädél al Congrés de la Llengua encara contenia una altra iniciativa: que Catalunya enviés tres becaris a Alemanya perquè hi estudiessin filologia romànica durant uns anys, de manera que, de retorn a Catalunya, aquests *estipendiats* (com els deien aleshores) fossin capaços d'investigar segons les metodologies que s'anaven implantant per tot arreu i d'introduir-hi noves generacions del país. Schädél rebria els becaris a la seva Universitat de Halle an der Saale i s'ocuparia d'establir llurs plans de treball i dels aspectes materials corresponents. Calgué vèncer dificultats ingents, en les persones i en les estructures. Schädél féu gala d'una tenacitat fora mesura, estava disposat a tot, sempre que el programa previst es duigués a terme. I se'n sortí. Convocat el concurs i fetes les proves, en foren guanyadors Pere Barnils, Antoni Griera i Manuel de Montoliu, que, per fi, el 1908 iniciaren a Halle els estudis previstos, dels quals mossèn Alcover anava informant al seu BDLC. Les coses anaren bé... fins que deixaren d'anar-hi. Aviat els tres becaris començaren de no entendre's amb llur patró i tots plegats visqueren situacions de tibantor. Vistos avui el pro i el contra d'una experiència aleshores inèdita, sempre he cregut que, malgrat tot, el balanç n'era ben positiu: en romangueren unes fèrtils relacions humanes i professionals, tesis doctorals fetes (en català i en alemany), a Barcelona es feren sentir vents nous i, sobretot, restà evident la voluntat de Catalunya de posar-se al corrent en matèries de llengua i de literatura. Si no, per què s'hauria organitzat tot plegat?

4. La romanística assimila, torna a reflexionar i... matisa

Si el Congrés de la Llengua Catalana de 1906 mirava sobretot cap endintre, no deixà d'ésser conegut i valorat pels romanistes de més enllà dels nostres confins. La romanística conreada entre les dues guerres del segle XX (1914-1918 i 1939-1945) aconseguí una categoria que en féu una de les disciplines més prestigioses en les ciències del llenguatge, i els seus professionals rebien de manera sistemàtica informacions sobre les activitats que es duïen a terme en el domini lingüístic català. Heus-ne ací algunes mostres: publicacions de lingüística catalana i en català, un esplet de literatura catalana que feia goig de veure, edicions de textos medievals, l'obra gramatical i normalitzadora empresa per l'Institut d'Estudis Catalans (i acceptada per la societat culta), premsa (diaris i revistes) en llengua catalana, gestions raonades (1917 i 1918) per obtenir una autonomia política dins l'Estat espanyol (cosa que denotava la maduresa de la comunitat catalanoparlant), etc. I si la Société Internationale de Dialectologie Romane de Bernhard Schädel (1909), tenia un nom català (més ben dit, balearic: Alcover) entre els seus càrrecs administratius, en el primer Congrés de la nova Société de Linguistique Romane (SLiR) (fundada el 1924 per Adolphe Terracher i Oscar Bloch), que el 1928 aplegà a Dijon unes poques dotzenes de romanistes, tampoc no hi faltava un nom català (ara, de la plana de Vic: Griera). No havien de dir quelcom, tots aquests símptomes, als insignes romanistes dels anys vint del segle XX? I no oblidem que la mitja dotzena de símptomes que acabo d'adduir són fàcilment multiplicables per un alt coeficient, com jo podria fer ara mateix, si temps tenia.

Tot plegat feia que, en el decenni 1920-1930, la llengua catalana fos ben atesa dins les universitats europees, que els romanistes de pertot s'hi familiaritzessin i que, malgrat que tothom hauria tingut per supèrflua la pregunta, si algú s'hagués demanat si aquest ja tan difós català era realment una «llengua romànica» més, la resposta hauria estat *gairebé* universalment afirmativa. Per què dic només *gairebé*? Calia no oblidar la vella posició denegatòria del mestre Meyer-Lübke: «el català no era una llengua, sinó (només) un dialecte del provençal». I bé, una altra vegada la nostra estrella protectora es posà en moviment. És sabut que Alemanya, vençuda el 1918, visqué una dura postguerra, una de les manifestacions més estridents de la qual fou una implacable inflació del marc, que cada dia perdia més valor i obligava els ciutadans a desprendre's de coses que estimaven per tirar endavant. En aquesta situació tan delicada, Joaquim Balcells, catedràtic de llatí de la Universitat de Barcelona i bon amic de Meyer-Lübke, disposà les coses perquè aquest i la seva família s'establissin en una casa que aquell posseïa a Alforja (Baix Camp), on passaren bona part de l'any 1923. Actiu i agraït, Meyer-Lübke estudià i llegí en arxius i biblioteques, féu conferències en diverses ciutats i, la cosa més important per a nosaltres ara, redactà *Das Katalanische*, llibre que aparegué el 1925 a Heidelberg. En aquest llibre, l'il·lustre romanista reconeixia sense ambages que el català era una llengua romànica independent, que gravitava, això sí, en el món gal·loromànic. Fou el gran canvi d'un

gran mestre. Que Meyer-Lübke prengués posició sobre la situació del català dins la Romània resolgué la qüestió d'una faisó molt determinant per a bon nombre de romanistes.

Hi hagué més, encara. Casualment la publicació de *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925), que beneïa el gal·loromanisme del català, fou seguida, pocs mesos després, per la d'*Origines del español* de Menéndez Pidal (1926), que, en assignar al català el paper de *pendant* del gallec dins la península Ibèrica, no feia sinó defensar el seu iberoromanisme. El fet que dos romanistes eminents haguessin coincidit en el temps a interpretar de manera oposada la filiació romànica del català desencadenà, a partir de 1926, una activa polèmica lingüística, en la qual prengueren part molts especialistes des de gairebé totes les revistes de romanística. La dita polèmica féu créixer l'interès per la nostra llengua i la bibliografia a ella relativa, sense que hom pogués atribuir-ho a mires interessades dels seus responsables. El prestigi de la *llengua* catalana restava assegurat per anys i més anys.

5. Els romanistes i la llengua catalana, avui

La filologia catalana interessava. El cinquè Congrés de la SLiR (i l'últim abans de la Guerra Mundial de 1939-1945) tingué lloc a Niça el 1937, on es trobaren dues generacions de la lingüística catalana: Antoni Griera, per un costat, i Ramon Aramon i Serra i Joan Coromines, per l'altre. Testimonis presencials estrangers em digueren més d'un cop que les activitats i els plans de treball dels barcelonins eren valuosos i feien de bon escoltar. Però després, de nou la guerra, la interrupció dels contactes internacionals, la difícil represa de la vida col·legial... La interrupció de la vida acadèmica produïda pels efectes de la gran contesa (1939-1945) fou la més inclement (per les relacions humanes afectades), la més duradora (vuit anys d'espera anguniosa, fins al Congrés de Barcelona de 1953) i la més dubtosa (per les incerteses sobre com es dirimiria). I per als qui fórem organitzadors d'aquest Congrés, reconec que passàrem dels llimbs d'allò que, incert, només ens arribava per boca d'altri (respecte a un problema intern francès) a la doble joia *a*) de contribuir a salvar la Société de Linguistique Romane i *b*) de celebrar un imparable Congrés (sobretot) de català i (en molt bona part) desenvolupat en català, en la foscor de la dictadura de Franco, quan allò que aquest més temia eren els actes fets a l'empara de la ciència internacional. És ben cert que el 1953 la nostra estrella protectora hagué de foradar negres nuvolades perquè poguéssim somriure a la llengua del beat Ramon Llull. Però les foradà.

Bé cal que expliqui resumidament els fonaments de la nostra doble joia. Acabada la conflagració, la Société de Linguistique Romane no podia readquirir el ritme normal de vida, perquè dos membres (francesos) del *Bureau* es negaven a seure junts en una reunió, per raons polítiques. El funcionament de la Société quedà, doncs, bloquejat durant llarg temps, cosa que ajornava *sine die* la convocatòria d'un congrés i paralitzava l'admissió de nous membres.

Qualsevol intent de normalització que hom fes a París era picar en ferro fred. Els amics francesos insistien que la solució l'havíem de trobar en un congrés que se celebrés fora de França. Així, aprofitant una efemèride històrica pròpia, la Universitat de Lieja convocà un intítulat Congrés de Philologie Moderne, manera asèptica de dir que es faria per a guanyar temps (però que, més tard, fou incorporat als Congressos de la Société, amb l'ordinal de VI Congrés). Aquest Congrés tingué lloc el 1951, a la dita ciutat belga. Jo no vaig assistir-hi, però vaig tenir-ne informació fefaent: la seva celebració féu madurar el problema polític pendent, car els dos membres recalcitrants del *Bureau* acceptaren, per fi, que fossin nomenats dos «membres adjunts» que els representessin a les reunions (si ells dos no hi assistien). L'acord era concloent, per tal com implicava que la Société podria convocar congressos i admetre nous socis. «Ara és la meua!», pensà Antoni Griera, que tota la vida havia sospirat per dur el Congrés de Romanística a Barcelona. La resta, que ja endevineu, fou joc de poques taules. A l'assemblea de Lieja només arribà una proposta per a un nou congrés: la de Griera per a Barcelona, que fou acceptada per una gran majoria (amb un sol vot en contra). Allí mateix quedà nomenat un Comitè Internacional del VII Congrés, que presidia Mario Roques (París), i que proposà, com a tema general del nou Congrés: «El domini lingüístic català en relació amb les llengües iberoromàniques i gal·loromàniques». Aquest VII Congrés tingué lloc a l'abril de 1953, a la Universitat de Barcelona, i era el primer que se celebrava a la península Ibèrica. Els organitzadors prenguérem les precaucions del cas i la llengua catalana s'hi féu sentir obertament i espontàniament com a llengua d'exposició i de debat, penso que per primer cop a la Universitat des de 1939, en companyia del castellà, del francès i altres llengües romàniques. És cert que, clausurat el Congrés, tornàrem al monolingüisme del castellà, però no és menys cert que la jugada havia estat positiva i ben comentada, i que encara avui és verificable en els dos volums d'actes, publicats el 1955. Pel que fa a la sort de la Société de Linguistique Romane, els organitzadors del Congrés barceloní ens posàrem al servei del grup fàctic de romanistes que treballaven per normalitzar-la (sobretot John Orr i Pierre Gardette). Cap a la fi del dinar que ens havia congregat al claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès, se sentí la veu estentòria de John Orr: «*est-ce que vous m'entendez?*». Tothom callà i Orr explicà que, superats els destorbs que ho havien impedit fins aleshores, els congressistes que desitgessin d'inscriure's com a membres de la Société de Linguistique Romane podien signar en uns fulls que passarien per les taules els estudiants que ens ajudaven en les tasques del Congrés. Signaren un bon nombre dels assistents i ho feien, doncs, mentre es trobava en curs el Congrés de la restauració: la Société de Linguistique Romane estava salvada. Aquesta era una altra fita en el procés de reforçar una bona anomenada de la llengua catalana entre els romanistes de l'època.

A partir de 1953, augmenta sens parar el nombre de persones que es consagren a la recerca, a l'ensenyament i a l'alta divulgació de la llengua catalana. Els romanistes fan cas com correspon de la lingüística catalana. No haig de donar-ne detalls. Ara m'estimo més d'esmentar

un fet concret de la romanística d'avui que ens preocupa. Un fet important i allisonador, que palesarà, per un costat, el balanç positiu d'un excel·lent segle de filologia catalana, però, per l'altre, que no podem abaixar la guàrdia, sempre atents davant certs paranys subtils que ens fan laboriosos els camins de la llengua.

En certa manera, l'actitud dels romanistes sobre la llengua catalana, que hem procurat d'escair des de la naixença de la romanística i que ja prenia cos en el *Grundriss der romanischen Philologie*, de Gustav Gröber (1888) (§ 1), culmina en els nostres dies en una obra que simbòlicament ens retrotreu, un segle després, als seus primers passos. En efecte, quan semblava que el meravellós desplegament de la matèria durant els cent anys transcorreguts feia impensable una mena de *mise à jour* d'aquella venerable enciclopèdia, tres romanistes d'avui organitzaren una obra col·lectiva que oferís una síntesi de l'estat actual de la nostra disciplina. Aquests intrèpids romanistes són: Günter Holtus (Göttingen), Michael Metzeltin (Viena) i Christian Schmitt (Bonn). L'obra és la següent: *Lexikon der romanistischen Linguistik* (LRL), Tübingen, 1988-2005 (vuit volums en dotze toms). El volum 2 és dedicat, en dues meitats pràcticament iguals, a l'occità i al català. Remarcaré que en la dotzena d'articles que es refereixen al català, tres quartes parts dels autors pertanyen al domini lingüístic català (i la resta són estrangers especialistes en temes catalans) i, encara, el català també és tractat sovint en articles d'altres volums, consagrats a temes comuns a tots els romanços. L'obra és prou coneguda i no cal que m'hi entretingui més. Sí, però, que no podia deixar d'esmentar-la, perquè posa de manifest l'atenció de què és objecte la llengua catalana per part dels romanistes d'avui com d'ahir i el mirament amb què filòlegs i lingüistes del nostre país són cridats a col·laborar en empreses d'alta categoria, com aquest *Lexikon*.

Tanmateix, les coses humanes són ineluctablement imperfectibles. La satisfacció amb què hem aollit el *Lexikon* s'ha vist entelada quan hem sabut que els seus editors, per unes raons aparentment tècniques, han dividit *de facto* les llengües romàniques en dos grups: les que són enteses com a *normals* (portuguès, castellà, francès, italià i romanès) i les que ells, en correcció llatí, anomenen *linguae minores* (són les dotze següents: gallec, asturià / lleonès, aragonès / navarrès, català, occità, sard, cors, romanx grisó, ladí de les Dolomites, friülà, istroromanès i dàlmata). Amb sinceritat hem de dir que ens dol d'allò més de veure el català al segon grup, no per sensibilitat, sinó per objectivitat. No deixa d'ésser sarcàstic que l'única revista del ram que ha dedicat un article al *Lexikon* (amb un text cedit, d'altra banda, pels seus mateixos editors) siguin els *Estudis Romànics* de l'Institut d'Estudis Catalans, que s'expressen en una llengua que no és *minor*, sinó ben *normal*. La cosa greu és que tot un segle pletòric d'activitats en la romanística catalana no hagi servit per a modificar el quadre de les llengües romàniques de cap a 1888. Pel que es veu, segons alguns successors moderns de Friedrich Diez, Gustav Gröber, W. Meyer-Lübke i d'altres, les llengües romàniques *indubtables* continuen essent cinc (i noteu, de més a més, que ara n'ha desaparegut l'occità, perquè el vell provençal ja no suscita avui l'atractiu que fa cent anys tenien els trobadors medievals).

Ja sabem que el català no es pot comparar en tot amb les esmentades llengües *normals*. Ara bé, la singularitat d'una llengua no depèn del nombre dels seus parlants, ni dels diaris que s'hi publiquen, etc., sinó dels seus trets qualitius. I, tal com funciona la vida moderna, sens dubte la qualitat més valorada en una llengua per assegurar-li la singularitat, no és estranya a la llengua catalana, que la tenia, i ben guanyada, i en visqué dignament fins a la fi del segle XV. Aleshores li fou llevada contra la seva voluntat i, així, desqualificada, ha viscut cinc segles anhelant de recobrar-la, acostant-s'hi i tot, però sense aconseguir-ho. D'ací que avui aquesta llengua catalana comparteixi la vida escapçada de les altres onze *linguae minores*, entre les quals, ben mirat, és la que es troba més a prop de redimir-se'n. De totes maneres, és trist de constatar que, àdhuc en medis científics, la presència o la manca de sobirania política determinin la categoria de les llengües!

No voldria acabar sense una crida esperançada. La nostra estrella protectora està bon xic cansada d'advertir-nos i d' aconsellar-nos davant les nuvolades de ponent, sempre de ponent. Ara li ha vingut de nou el canvi meteorològic que ha provocat el d'altra banda magnífic *Lexikon der romanistischen Linguistik*, i no li sembla que presagiï mal temps. També jo m'he tornat a mirar les pàgines que he escrit i que heu escoltat i arribo a concloure'n que entre tots desfarem el malentès: tant un segle reblert de textos (literaris, culturals, socials, etc.) en una impecable llengua catalana, com aquest mateix segle, saturat de lingüística i de filologia catalanes i desenvolupat per part nostra amb ganes de fer-ho bé i —per què no dir-ho?— amb encerts professionals reconeguts, i comptant encara amb l'ajut assidu i eficaç dels romanistes forans, que tant hi han aportat, confirmen que el pacte al·legòric (professional i amical) subscrit ara fa cent anys entre les dues bandes (catalana i romànica), arran del Congrés que commemorem, valia la pena i que s'ha justificat amb l'obra realitzada. Una obra que s'imposarà i que estic segur que farà que la llengua catalana, ara titllada de *minor*, retorni al lloc que li toca entre les seves germanes, les altres llengües romàniques *normals*. Per nosaltres no es perdrà. Amén.